

ZOLA ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Nehéz dolog Zoláról, mint természettudósról értekezni; talán még nehezebb úgy írni róla, hogy egyéniségének és munkásságának méltatásában mellőzzük a természettudományi szempontokat, vagy pedig azokat második sorba helyezzük.

Zola írói egyéniségében oly szokatlan arányokban keveredett össze a tudományos és a költői elem, hogy a kettőt mindig nehéz volt elválasztani és külön-külön megbecsülni. A szétválasztás optikai csalódásokra vezetett: egyszer a tudomány mérlegére tették azt is, a mi műveiben költői, máskor a költészetére tudományos irányelveit is. Ezen egyoldalú mérlegelések kárát mindig Zola vallotta: a költői mérlegen vaskos csontjait, a tudományos mérlegen lángoló lelkét kifogásolták.

Zola egyéniségét a bírálat megszokott szerkezetű mérlegére nem szabad helyeznünk; őt csak az olvasók százezreinek lelkében keltett hatás szempontjából bírálhatjuk, vagy pedig oly mérlegen, melynek alkatrészeit az ő egyéniségéből kovácsoltuk.

A kettő: az ő belső egyénisége és a hatás, a melyet keltett, oly szerves egységbe ölelkezett, hogy vizsgálata alig teszi szükségessé ezen egység kettéválasztását.

Zola nem járta végig az aprólékos természettudományi vizsgálódás és óvatos természettudományi gondolkozás iskoláját. A mit magával hozott a természettudósból, az az igazság kutatásának erős ösztöne és a kutatás fáradhatatlansága. Oly sajátosságok, a melyeket minden nagyobb regényírónál megtalálunk. Hogy Zola mégis közelebbi viszonyba lépett a pozitív természettudományokhoz, mint más regényírók, ez nem annyira magasabb képességeinek, mint inkább kitűzött életprogramjának köszönhető. Ellátva a legnagyobb regényírók minden

fegyverével és használatukban igazi művész, — Zola életcéljául tűzte, hogy a tudomány igazságaiért küzd. Ezen ellenmondás az ő tudományos céljai és regényírói arzenálja között létrehozta a tudományos regény egy új válfaját, a kísérleti regényt.

Nem egy hibás irányzat utólagos mentségéül lett a kísérleti regény fogalma kovácsolva. Öntudatosan — mondhatnék a vegyészeti eszközei között dolgozó tudós biztonságával, — tűzött ki magának egy feladatot: összeválogatta az eszközöket és megállapította a részletes munkatervet, hogy céljához juthasson. Ily munkaterv, mely egy célhoz törekvés egész elméleti és gyakorlati technikáját öleli fel, Zolának a *kísérleti regényről* írt műve. Zola ezen munkájában a regényt a tudományos vizsgálat eszközévé akarja avatni, leíró természettudományyá, melyből ép úgy lehessen tudományos tételeket levonni, mint bármely tudományosan objektív megfigyelési lánczolatból.

Hogy azonban a regényíró ezen törekvése ne legyen önámítás, páncélba kell öltöznie, mely nem engedi meg, hogy adatokat képzeletéből alkosson és csak az adatok összeállításában enged tért a képzeletnek. A kísérleti regény a természeti igazságot valódi megfigyelések kepeiben ábrázolja, azonban ezek a képek nincsenek úgy, mint a valóságban, egymásra torlódva, és össze-vissza dobálva, hanem oki összefüggéseik szerint csoportosítva, a nem oda tartozó, zavaró képek pedig kiselejtezve, úgy, hogy az igazság törvénye ezen, azt lehetne mondani, kísérleti képsorozatból önként emelkedik ki.

Ha ezen módszert összevetjük a természettudományi kísérletekével, úgy közöttük mégis csak felületes hasonlóságot találunk. A természettudományi kísérlet célja, hogy bizonyos erők hatásait lehető tisztaságukban, minden idegen erő beavatkozásától menten vizsgálhassa, ezt pedig azért éri el, hogy mesterségesen távol tart minden oly tényezőt, melynek vizsgálata az ő kitűzött feladatán kívül áll. Mikor pl. a tudós a konyhasó jegecedési alakját akarja vizsgálni, oly sóoldatot készít, mely nincs idegen anyagokkal fertőzve, gondoskodik arról, hogy az oldat hőmérséke a kristályképződésre minél kedvezőbb legyen, továbbá, hogy a meginduló jegecedést ne zavarja meg a folyadék rázódása.

Bárminő tisztán és zavaró körülményektől mentesen is emelkedjék ki a kísérleti regényből egy tünemény törvényszerűsége, ezen tisztaság nem olyan valóság, mint az experimentumnál, hanem csupán a szerkesztő képzelet műve, mely a

hosszadalmasra nyújtott oksági kötelékeket szorosabbra kötözi és mindazt, a mi a valóságban Össze-vissza kúsálta, vagy megtépázta, költői szabadságánál fogva mellőzi leírásából. Azt a mesterséges és célzatos adatszoportosítást, a mit a kísérleti regényben találunk, természettudományi szempontból *képzelti kísérletnek nevezhetjük*.

Ha jól körülnézünk a természettudományokban, azt találjuk, hogy ott is elég otthonos a képzelti kísérlet. A történelemről, mely tulajdonképen elmúlt események leíró természettudománya, bővebben nem is beszélek, — az egész pragmatikus módszer nem más, mint a lényegükre meztelenített események kísérleti beállítása. Még nagyobb szerepet játszik a múlt emlékeiből konstruált képzelti kísérlet a leíró természettudományok azon ágainál, melyek — mint a geológia, paleontológia és részben az astronomia — elmúlt évezredek természeti viszonyait igyekeznek kihüvelyezni.

De azok a természettudományi ágak sem nélkülözik a képzelti kísérletet, a jelen melyek természeti viszonyait vizsgálják. Nem hidunk minden természeti jelenséget a kísérleti laboratórium szűk falai közé szorítani, vagy megtisztogatni zavaró tényezők beavatkozásától. Jégeső, villámlás, menydörgés, földrengés, tűzhányók eruptiója stb., stb. a tudományos laboratóriumban teljességükben elő nem állíthatók, természetes mivoltukban pedig emberi hatalommal alig befolyásolhatók. A tudós ezek megfejtésére alig tehet mást, minthogy összes megközelíthető jelenségeit mérő eszközeivel, fotográfózó gépekkel és érzékeivel megfigyelni és leírni igyekszik és mikor már elég adat áll rendelkezésére, azokat fontosság szerint osztályozza, a fontosakat megtartja és oksági kapcsolatokba kötözi össze, a lényegteleneket és esetlegeseket pedig kiselejtezi; ily módon hypothetikus megfejtését szerkeszti a természeti jelenségnek. *Mi más az ily hypothetikus megfejtés, mint képzelti kísérlet?*

Minél előbbre haladnak a természettudományok, annál kevésbbé elégesznek meg a természeti jelenségek egyszerű leírásával és annál nagyobb az igyekezetük ezen jelenségeket okadatolni, azok belső törvényeit kifürkészni. Az emberi elmének végessége és érzékszerveinek — még akkor is, ha műszerekkel van felfegyverezve — korlátoltsága, arra utalják a kutatót, hogy ha a természeti jelenségek oknyomozásánál a felszínnél mélyebbre akar merülni, csakhamar egyes adatok képzelti konstrukciójának, a hypothesiseknek, vagy képzelti kísérleteknek területére kell

átmennie. De az már a természettudományos gondolkozás óvatosságából következik, hogy hypothesisek soha el nem kápráztatják, ha még oly valószínűek is. Habár látszat szerint a hypothesisek célja a mélyebb oki törvények megismerése, — hiszen keletkezésüket is ezen törekvésnek köszönhetik — a természettudós ezeket csak oly gondolati formuláknak tekinti, melyek arra alkalmasak, hogy segélyükkel egy tünetny csoport sokféle jelenségeit egymással összhangzóan tudjuk értelmünkben elrendezni. Komoly természettudós, — bármily híve az aetheres fényelméletnek, — egy perczig sem esik gondolkozóba az aether létezése vagy nem létezése fölött, mert tudja, hogy az csupán methodikus gondolkozásának egy képzeleti feltétele, melyet, ha újabb, az etherelmélettel többé össze nem egyeztethető fényjelenségek fedeztetnek fel, fájdalom nélkül dob a lomtárba, hogy oly képzeleti kulccsal cserélje fel, mely ép úgy beleillik a régebben ösmert jelenségek zavarába, mint az aether fogalma, de a mely az új jelenségeket is nyitja.

Arról ösmerjük fel leghamarabb a nem természettudóst, hogy hitét önti a képzeleti hypothesisekbe.

Úgy tűnhetik fel, mintha messze eltértünk volna Zolától, pedig mindez természettudós egyéniségének megértéséhez szükséges, sőt a képzeleti kísérletek szerepét még tovább kell kutatnunk a természettudományok azon ágainál is, melyek — mint az élettan és szociológia — az egyes emberrel és a társadalomba olvadó emberekkel foglalkoznak. Oly jelenségek képezik ezen tudományszakok vizsgálati tárgyát, a melyek forrását az *élet* képezi, egy oly csudálatos autonómiája számos egymásba olvadó tünetnyeknek, a mely autonómiát a kísérletező vizsgálat csak megzavarni vagy megbomlasztani, de sem összeállítani, sem elemeire bontani nem képes. Egy forrás előtt áll a természettudós, melynek vizét mérheti, vegyelemezheti, további sorsát és hatásait vizsgálhatja: azokat az élet-erőműveket, a melyeket hajt, azokat a folyamokat és tengereket, a melyeket forrástársaival összeolvadva alkot; — azt a forrást meg is zavarhatja, el is tömheti, de mindezt csak a felszínen; — nem képes a hegyek mélyébe hatolni, hogy keletkezésének szikráját ösmerhesse meg, melyet kísérletező kedve szerint bármikor elolthat és felgyújthat.

Az élettelen jelenségek fizikája majd minden tünetnybe, vagy legalább részleteibe képes volt a pozitív kísérlet robbantó anyagával beférkőzni, míg eljutott a meztelen erőig, a melyek

létrehozták és csak ezen erők belső szikrája az, a mit már csak képzeleti kísérletekkel, hypothesisokkal képes megközelíteni; — ezzel szemben az életjelenségek bűvára már a vizsgált tünetmények felszínén ütközik az autonóm élet rejtélyének zárt kapujába, melyre az „*ignoramus et ignorabimus*” igéi vannak felírva.

Bármilyen sok adatot is kutat fel a természettudományi élettan és pszichológia, az »ignorabimus« kettős kapuja ép úgy elzárja előlünk az élet összhangzatos rejtélyét, mint a lelki működések individuális egészét, és ezen kaput csak a képzeleti kísérletek hypothetikus kulcsával tudjuk megnyitni. De a mi áll az egyének pszichikai életére nézve, ugyanaz százsorosán áll azon complex pszichikai életre nézve, mely az emberi társadalom életéből fakad. Zola az emberi társadalom biológiájának és pszichológiájának problémáit tűzte ki tanulmányozás tárgyául. Itt is első sorban a társadalom betegségei érdekelték, — úgy a testiek, mint a lelkiek.

Azok után, a miket a kísérleti regényről mondtunk, természetesnek fogjuk találni, hogy Zola a társadalom-patológiát nem gazdagíthatta új törvények felfedezésével, hanem csupán megfigyelési adatokat gyűjthetett, melyeket a képzeleti kísérlet törvényei szerint válogatott és rendezett, hogy ezen képekből a patológia egyes ösmert jelenségei és rugói tisztábban emelkedjenek ki, mint a társadalmi élet chaosából. Ezen módszerből önként következik, hogy eredménye csupán illusztráció lehet, oly tételek illusztrációja, melyeket az író eleve ösmert, vagy a melyekben eleve hitt.

A természettudós bizonytalanságával, a ki egy ösmeretlen tartományt megyn felkutatni, és nem tudja mit fog találni, a kísérleti regényíró nem indulhat útnak. Lelkét világító tornyoknak kell besugározniuk, melyeket már előbb felállítottak a bolyongók tájékoztatására. Útja egyenes vonal valamely világító torony felé, és szemei is azon csüggenek, — észre sem vehet mást, csak a mi ezen egyenes vonal irányába esik. Ha pedig patológus, mint Zola, akkor a társadalom beteges nyilvánulásait nyomon követve, a betegség forrásai mellett ott kell találnia azokat is, a melyek gyógyulást nyújtanak.

Látjuk, hogy a kísérleti regény vizsgálati módszere már önmagában tendenciózus, ha pedig a patológia szolgálatába szegődik, akkor a kutatás irányvonala nem szűnik meg ott, a hol elérte célpontját, hanem tovább folytatódik az olvasó lel-

kébe, hogy azt vezesse. A patológiai kísérleti regény többé nemcsak a valóság tendenciózus leírása, hanem *irányregény*.

A társadalmi jelenségek vizsgálati módjai között a legobjektívebbnek, a legszárazabban és legtisztábban tudományosnak a statisztikai látszik. Mintha a kutató szellem ördögeinek, az incselkedő érzéseknek, csábító előítéleteknek és célzatosságoknak elrettentő kabalái volnának a statisztikai számoszlopok. Azonban statisztikával csak a társadalmi élet legfelületesebb nyilvánulásai vizsgálhatók, azok, a melyek mint merev számértékek külön szakíthatók azon különféle individualitásoktól, a melyekből fakadtak. Oly vizsgálatok, melyek a társadalmi jelenségek mélyebb problémáira, számos tényező complex hatására vonatkoznak, többé nem szoríthatók statisztikailag feldolgozható számértékekbe. Ezeknél a nagy területről gyűjtött felületes adatokat szűk körök intenzív megösmérésének kell pótolnia. A társadalom atomjait az emberi individuumok képezik, — ezek megösmérésére kell törekednie annak, a ki nem az átlagos eredményeket, de azok belső törvényeit kutatja. Minden valóban megtörtént emberi történet, legyen az mindennapiasan csekély, vagy drámai hullámokat vető, — ha annak szereplő személyeit jól ösmernék, — a társadalmi dinamika értékes adata és értéken mitseni változtat, vájjon a műfaj, melyben irodalmi alakot nyert, regény, történelmi tanulmány, orvosi kórtörténet, vagy egy pör akta-csomagja.

Az individuumnak és individuális milieu-nek részletes leírása a krónikás kezében csupán száraz adathalmaz. Csak ha az oknyomozás mélyebb gondolati munkája tölti ki a krónika adatait, válik társadalom-élettani, vagy társadalom-kórtani tanulmányná.

A vizsgálat ezen módszerét casuistikusnak nevezzük. A casuistikus vizsgáló mindig a belső összefüggéseket, a rejtett igazságot kutatja, a nélkül, hogy előre tudná, mit fog találni. Ezzel szemben a statisztikus előre meghatározott irányokban halad, azonban figyelmét nem köti le az életjelenségek egész complexuma: vagy csak *egy* jelenséget követ, hogy annak számbeli fontosságát megállapítsa, vagy ezenkívül még egynéhányat, hogy viszonyszámokat nyerjen egyes értékek között. Ily viszonyszámok sokszor mélyebb törvények perspektíváját nyitják, azonban sohasem nyújthatják azon törvények megfejtési kulcsát. Érdekes tanulmány lehet például a kriminalitás számbeli értékeinek összevetése a gazdasági és alkolkolfogyasztási statisztika

számértékeivel, azonban törvények levezetésére alkalmatlan, mert a kriminalitás ezer és ezer más tényezőjével nem számol. A statisztika csak egyik segédeszköze lehet a társadalomtudománynak: kutatási irányokat szab, és mélyebb törvényeket rajzol a sejtelem egyoldalú homályosságával. Ezen irányok mentén a casuistikus vizsgáló az előbb csak sejtett törvényeket a maguk valóságában ösmeri meg. Azonban az így megállapított törvények még sem alkalmasak az általánosításra, mert adataik egy szűkebb individuális szférából erednek, a hol oly tényezők is szerepelhettek, a melyek nem általános elterjedésűek. Számos ilyen casuistika összevetése, vagyis a statisztikának egy magasabb niveaujú válfaja képes csak arra, hogy ezen lokális tényezők leszámításával általános törvényeket állapítson meg.

A tudományos kutatás ezen módszertani lépcsőzetében nem találunk oly lépcsőfokot, mely a kísérleti regény műfajának felelne meg.

Látjuk tehát, hogy a kísérleti regény mint műfaj, tudományos értékére nézve az életet a maga mivoltában rajzoló casuistikus krónika mögött áll, mivel pedig az ily krónika a regény ruhájába is öltözhetik, azt kell mondanunk, hogy a társadalmi élet közönséges regénye közelebb áll a tudományhoz, mint a tendenciózus kísérleti regény.

Úgy látszik mégis, mintha a kísérleti regény tudományos mentségéül volna felhozható, hogy a száraz tudomány is, ha nem a társadalmi élet felszínéről merített jelenségtörvények statisztikáját míveli, hanem szűkebb körök complex jelenségeinek okait fűrkészi, kénytelen a képzeleti kísérleteknek, a hypothesiseknek ingtag kötélhágcsóján ereszkedni a mélységbe. Ha azonban visszaemlékezünk arra a szigorú ítéletre, hogy a fizikában csak ott kezdődik a képzeleti feltevések létjogosultsága, a hol többé nem tényeket, csupán azok plausibilis magyarázatait keressük, — akkor be kell látnunk, hogy a tudomány más területén sem adhatunk képzeletünknek annyi teljhatalmat, hogy kénye-kedve szerint selejtezze és csoportosítsa reális jelensége közreműködő erőit: — hatalma csak addig terjedhet, hogy a jelenségeket a maguk reális mivoltában megmagyarázni vagy érthetővé tenni igyekezzék. Azon tény, hogy a fizika alaperőit csupán képzeleti feltevésekkel tudjuk magyarázni, ép oly kevésbé teszi tudományossá Verne természettudományi romantikáját, mint az élettan és kórtan hypothesisei a Zoláét. A természettudományi kritika ezen szigorát az sem enyhíti, hogy Verne

legtöbb fizikai álma valóra is válhatnék, a Zola álmái pedig töredékeiben minden nap megtörténő valóságok. Minden fantáziának van valami reális gerincze: Vernénél a fizika törvényei, melyeket költött eseményekbe öltöztetett, Zolánál pedig az események igaz részletei, melyek a költészet kaleidoszkópjába helyeztetvén alkotják a kísérleti regény szabályos csillagképeit.

De ha Zolát egészében nem is tarthatjuk természettudósnak, művei úgy részleteiben, mint egészükben mégis rászolgálnak arra, hogy a tudomány által is tekintetbe véssenek. A degeneráció átörökléséről; a betegség, kiválóság és elvetemedettség szeszélyes váltakozásáról ugyanazon átöröklési láncolatban; továbbá az iszákosságnak és minden más mértéktelenségnek szerepéről a degeneráció létrehozásában oly nézeteket vallott Zola, melyek ma is a tudomány igazát képezik. Igaz, hogy ezeket a nézeteket Zola javarészből a tudománytól készen kölcsönözte, saját megfigyelései pedig csak arra szolgáltak, hogy általuk ezen nézetek meggyőződéssé izmosodjanak, azonban ez mit sem von le értékükből, ha pedig tekintetbe vesszük, hogy Zola az ő nagy szellemének kincseit a tudomány által is igaznak elismert utak mentén halmozta fel, akkor még a kísérleti regény műfaját sem ócsárolhatjuk, melynek ennyi gazdagságot köszönhetünk.

Ezek a kincsek a Zola részletes megfigyelései. Csak az, a ki mint orvos, hivatásának mezején a társadalom minden rétegében a test, az idegrendszer és a lélek elfajulásait és betegségeit vizsgálja, okait fürkészi, a fenyegető veszedelmet elhárítani, a meglevőt pedig gyógyítani igyekszik, — csak az képes Zola kórtani megfigyeléseit és leírásait érdemük szerint megbecsülni. A Rougon-család egész biográfiája oly kórtani jellemrajzok sorozata, melyek majd mindegyike, ha nem is teljességében, de mélységében a tudományos kórtani leírás követendő példájául állítható. Hogy csak egy példát említsek, Dide anyónak, a Rougon-család anyai ősnéjének jellemzése oly színgazdag és plasztikus képét rajzolja a hisztériás téboly kifejlődésének és lefolyásának, a melyet pszichiatrikus művekben is alig találunk. Ha nyomon követjük Zolát, a mint az »Assomoir« ban az alkohol testi és lelki pusztításait írja le, vagy pedig, hogy modernebb témáit említsem, midőn »Lourdes«-jában a beteges autoszugeszcziók kórtanával foglalkozik: mindenütt a megfigyelések oly gazdagságával találkozunk, hogy a tudósnak, a ki ezeket olvassa, meg kell bocsátania, hogy a lapok, a melyek-

ben ily kincsekbe botlik, regényekben vannak elszórva, nem pedig tudományos szakművek száraz tömörségével összefűzve.

Ha a tudományos bíráló hideg egykedvűségével vetjük fel a kérdést, vajjon előbbre vitte-e Zola természettudományi ösmereteinket valamely irányban, vagy élesebben megvilágította-e a tudomány valamely homályosabb zugát, úgy csak *nem*-mel felelhetünk. Ámde a tudomány célja kettő: hivatása, hogy a gazdasági élet egy példájával éljünk, nem csak a termelés, hanem a termelt cikkek terjesztése is. A gazdasági élet termelő működésének a tudományban az önálló kutatás, vagy mondhatjuk, tudományos termelés felel meg, a gazdasági termékek kereskedelmi közvetítésének, vagy terjesztésének pedig a tudományos ismeretek népszerűsítése.

A gazdasági életben azt látjuk, hogy az östermelő, vagy iparos producens nem képes az ő termékeit a közvetítés útjain egész a közvetlen fogyasztókig elkísérni, hanem csekélyebb haszonnal átadja olyanoknak, a kik értik ugyan az előállítás módjait, azonban tudásuk és fáradozásuk súlypontját a fogyasztási viszonyok megösmerése és a termékek további értékesítése képezi. Viszont a kereskedő, a ki mások által előállított cikkek közvetítéséből él, nem volna képes ugyanazon hasznot elérni, ha kénytelen volna, hogy kereskedelmi cikkeit maga állítsa elő.

Ugyanezen viszonyok hű képét látjuk a tudományos életben is a termelés és a népszerűsítés között. Az önálló kutatók többnyire rossz tudomány terjesztők, a jó népszerűsítők pedig meddők a termelésben. Ugyanazok az inkompatibilitási határvonalak, melyek önként keletkeznek a termelő és közvetítő szakismereteinek és fáradozásainak különfélesége folytán, még élesebbek a tudományos termelés és tanítás között. Azért említettük itt a terjesztés helyett a tanítást, mert a népszerűsített tudomány fogyasztása egy a tanulással. A kutató tudós nem külső haszonért dolgozik, mint az östermelő, vagy iparúzó, hanem belső ismeretvágyát elégíti ki, ezért kevésbé is ösmeri fogyasztó közönségének sajátos igényeit és vásárló képességét, mint a gazdasági termelő, a kinek cikkeit végtére is úgy kell előállítania, a mint az alakra és árra leginkább felel meg a fogyasztás érdekeinek. Még ha a feldolgozó ipart oly számba is vennők az östermeléssel szemben, mint a tudománynépszerűsítést az önálló kutatással, — akkor is ugyanezen különbség tűnik fel: pl. a krumpli-termelő a feldolgozás érdekeit tartja szem előtt, midőn minél nagyobb keményítő tartalom elérésére

törekszik, míg az önmagába merülő tudományos kutató az ő dolgozó szobáján kívül nem lát semmit, nem ügyel semmire. Innen van, hogy a nagy kutatók tudományos eredményei oly ritkán szívódnak fel közvetlenül koruk általános kultúrájába.

Ha ez így van, akkor be kell látnunk, mily fontos szerepet tölt be a tudományok népszerű terjesztője. Eltekintve a tudományos tartalom belső igazságától, minden tudománynépszerűsítő műnek irodalmi értékéi; az elért sikerből, azon kör nagyságából mérhetjük, melyben bizonyos ismeretek felszívódását hozta létre. Igaz, hogy a népszerűsítés legsikeresebb irodalmi formája sokszor felületes tudásnak, vagy hamis tanításoknak sarlatán öltönye, azonban ezen tény nem szállítja alá, sőt inkább emeli azon művek értékét, melyek a népszerűsítés minden sikerre vezető eszköze mellett az igaz tudomány terjesztésének szolgálói. Ily szempontból tudjuk csak igazán megbecsülni Zola érdemeit; *a szociális természettudományok terén*. Talán szokatlanul hangzik a *szociális természettudomány* elnevezése. Nem azért szokatlan, mintha nem tudnók, hogy a társadalom minden egészséges és beteges életnyilvánulása a természet jelenségei közé tartozik, vagy új volna előttünk az, hogy ezen életnyilvánulások természeti erők hatásai, és az erők természettani törvényei szerint jönnek létre, hanem azért, mert a társadalmi jelenségek hivatalos tudománya napjainkban inkább természettudományi hasonlatok rendszerbe öntött légvára, mintsem azon törekvés eredménye, hogy az ember élettana és kórtana az életjelenségek társadalmi kölcsönhatásainak körére is kiépíttessék. Az igazi tudós hatalmas igazságösztöne jut Zola irodalmi munkásságában kifejezésre, a ki az élet valódi képeit tendenciózusan költött konstrukciókban tárja ugyan elénk, de azért életet fest, nem pedig kölcsönként elméleteket színez az élet chaosába mártott ecset tarka festékeivel. Zola igazi érdemét az teszi, hogy nem csak realiztikus színekkel fest, de reális képeket is alkot: ebben rejlik műveinek nemcsak esztétikai hatása, de részleteiben való tudományos értéke is.

Mielőtt búcsúznánk Zolától, fussunk még egyszer végig azon képsorozaton, melyeket a természetbúvár igazságszeretettel és a költő ihletével ragadott ki az életből. Mindenkinek feltűnik ezen képek piszkos feketesége. Sokan ezért pesszimiztának nézik, mások az érdekfeszítő szenyirodalom koronás királyának. A ki híven és kellő erkölcsi tisztánlátással követi Zolát, a mint az élet iszapját gázolja, hatalmas lépteinek nyomában

száraz és tiszta lábakkal jut el azon örök ideál fénykörébe, mely mint világító torony vezette Zolát egész életén át: minden művében, minden cselekedetében.

Ezen ideál: a normális ember, a testben és lélekben egészséges, becsületes ember, az Isten képére teremtett ember kultusza. Költőnek is fenséges, tudósnak is nagy feladat. Zola az igazság idealistája: a természetkutató saruival és a költő szárnyaival tört egész életén át az igazság után.

Dr. Hajós Lajos.